

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

AMMATTILAISTEN KOULUTUS

Koulutus käsikirjan osio 3

**Ikääntyneisiin kohdistuvasta
lähisuhdeväkivallasta
kysymisen/seulonnan
oikeudelliset ja eettiset
näkökulmat**

Johdanto lähisuhdeväkivallasta kysymisen eettisiin ja oikeudellisiin haasteisiin

Photo by William Krause on Unsplash

- **Perhe- ja lähisuhdeväkivallasta kysymisen päämääränä on aina oltava ikääntyneen terveyden ja elämänlaadun parantaminen**
- Kohdistuu ikääntyneisiin, joilla ei ole havaittavissa merkkejä tai oireita
- Käytetyn välineen herkkyyks tunnistaa/herättää epäily vaikuttaa tulokseen - hyvin herkkä väline tuottaa paljon epäiltyjä positiivisia tuloksia
- Kohdistuu tietyn perustein ennalta määriteltyyn väestöryhmään ilman, että he olisivat halunneet oma-aloitteisesti osallistua seulontaan/kysymiseen
- Ikääntyneisiin kohdistuvasta lähisuhdeväkivallasta ja laiminlyönnistä kysymiseen saattaa liittyä ristiriitatilanteita ja eettisiä ongelmia johtuen ikääntyneen haavoittuvasta asemasta; erityisesti jos hänellä on fyysisiä ja henkisiä terveysongelmia, kognitiivisen päätöksentekokyvyn alentumaa sekä hoidon ja huolenpidon tarpeita

- **Seulonnessa/kysymisessä käytetyt välineet voivat tarjota ammattilaiselle systemaattisen ja objektiivisen lähestymistavan ja tuen päätöksentekoon.**
- Kun ammattilaiset kohtaavat ikääntyneisiin kohdistuvaa väkivaltaa ja laiminlyöntiä, he kohtaavat usein ongelmia, joihin ei ole helppo vastata ainoastaan eettisillä säännöillä tai oikeudellisilla velvoitteilla.
- Systemaattisella kysymisellä pyritään ymmärtämään ikääntyneisiin kohdistuvaa lähisuhde- ja perheväkivaltaa ikääntyneiden näkökulmasta
 - miten hyväksyttävää on kysyä lähisuhdeväkivallasta
 - millaisia esteitä ja vaikeuksia he kokevat kertomisessa
 - miten työntekijän aloitteellisuus kysymisessä tukee väkivallasta kertomista

Sosiaali- ja terveydenhuollon toimijoiden eettiset lähtökohdat huomioitava

- asiakkaiden/potilaiden perusoikeuksien kunnioitus
- itsemääräämisen arvostaminen ja edistäminen
- yhdenvertainen ja tasapuolinen kohtelu
- asiakkailla/potilailla oikeus tehdä valintoja

Ammattietiikan tärkeys korostuu sosiaali- ja terveydenhuollossa haavoittuvien ryhmien huolenpidossa

Arkipäivän eettisyys

- ominaista epävarmuus, kiistanalaisuus ja ongelmakeskeisyys
- mikään vaihtoehtoista ei ehkä ole täysin tyydyttävä
- ongelmat: onko valinta lainmukainen, eettisesti oikea ja ikääntyneen parasta tavoitteleva
- Ristiriitatilanteet eivät ole yksittäisen työntekijän vastuulla, vaan ne vaativat yhteisöllistä keskustelua ja päätöksentekoa

(Sosiaali- ja terveystieteen eettinen perusta. ETENE-julkaisuja 32).

Uudistettu sosiaalihuoltolaki (1301/2014) mainitsee ensimmäistä kertaa historiassa lähisuhde- ja perheväkivallasta sekä muusta väkivallasta ja kaltoinkohtelusta aiheutuvan tuen tarpeen (11 §).

Sosiaalihuoltolain soveltamisopas tarkentaa (Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2017:5): s. 42-43

- Lähisuhde- tai perheväkivallasta aiheutuva tuen tarve määritellään kytkeytyväksi sellaisiin tilanteisiin, joissa henkilö on kokenut väkivaltaa tai sen uhkaa taikka altistunut sen vaikutuksille perheessään tai lähipiirissään. Lähisuhde- ja perheväkivaltaa esiintyy monissa muodoissa: fyysisenä, psyykkisenä, sosiaalisena, taloudellisena ja seksuaalisena väkivaltana
- Kaltoinkohtelu voi olla teko tai tekemättä jättäminen (laiminlyönti), mutta se aiheuttaa kärsimystä, tuskaa, vahinkoa ja vaaraa henkilön hyvinvoinnille.
 - Laiminlyönti voi tapahtua joko kotona tai laitoksessa, jos henkilö on läheisten tai muiden henkilöiden avusta riippuvainen.
 - Kaltoinkohteluun syyllistyvä on usein uhrin lähipiirissä oleva henkilö, joka käyttää hyväkseen uhrin hänestä riippuvaista asemaa.

Sosiaalihuoltolain soveltamisopas. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2017:5

- S. 43: Haavoittuvassa asemassa olevien henkilöiden lähisuhde- ja perheväkivallasta aiheutuvan tuen tarpeen yhteydessä olisi huomioitava henkilön asemaan liittyvät erityistekijät. Erityisiä tarpeita voi olla esimerkiksi henkilöillä, joilla on koetun lähisuhdeväkivallan lisäksi muu erityisen tuen tarve, kuten alentuneen fyysisen, psyykkisen- tai kognitiivisen- toimintakyvyn vuoksi.
- S. 47: Toimintakykyyn liittyvä tuen tarve voi johtua esimerkiksi henkilön vammasta, sairaudesta, ikääntymisen ja sairauksien mukanaan tuomasta voimien ja koordinaation heikkenemisestä, päihteiden käytöstä ja mielenterveysongelmista. Toimintakykyyn liittyvä tuen tarve lisääntyy yleensä iän myötä.
- S. 43: Lähisuhde- ja perheväkivallan ja kaltoinkohtelun nostaminen lainsäädännössä esiin yhtenä sosiaalihuollon palveluihin oikeuttavasta tuen tarpeesta edellyttää henkilöstön aihealueeseen liittyvää koulutusta ja poikkihallinnollista vuoropuhelua erityisesti terveydenhuollon kanssa, jotta kyseisen kaltaisten tilanteiden ja tuen tarve osataan perustyössä tunnistaa ja ottaa puheeksi.

Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveystalveluista (Vanhuspalvelulaki) 980/2012

3§: Ikääntyneellä väestöllä tarkoitetaan vanhuuseläkkeeseen oikeuttavassa iässä olevaa väestöä

- STM ja Suomen Kuntaliitto 28.6.2013: eläkeikäinen väestö eli 63 vuotta täyttäneet

3§: lökkäällä henkilöllä tarkoitetaan henkilöä, jonka fyysinen, kognitiivinen, psyykkinen tai sosiaalinen toimintakyky on heikentynyt korkean iän myötä alkaneiden, lisääntyneiden tai pahentuneiden sairauksien tai vammojen vuoksi taikka korkeaan ikään liittyvän rappeutumisen johdosta

- STM ja Suomen Kuntaliitto 28.6.2013: toimintakyky ymmärretään laajasti: fyysinen, kognitiivinen, psyykkinen tai sosiaalinen toimintakyky

15 §: RAI-arviointivälineistön käyttäminen: aloitettava viimeistään 1.4. 2023.

Huoli-ilmoitus:

Vanhuspalvelulaki 980/2012 25 § Ilmoittaminen iäkkään henkilön palvelutarpeesta

Sosiaalihuoltolaki 1301/2014 35 § Yhteydenotto sosiaalihuoltoon tuen tarpeen arvioimiseksi

Itsemääräämisoikeus

Photo by William Krause on Unsplash

Keskeisimpiä oikeuksia sosiaali- ja terveydenhuollossa on henkilön itsemääräämisoikeus

- Uudistettu Suomen perustuslaki 731/1999: Henkilökohtainen vapaus, koskemattomuus ja turvallisuus ovat Suomen perustuslakiin kirjattuja kansalaisten perusoikeuksia
- Erityisesti huomioitiin Suomea sitovat kansainväliset ihmisoikeussopimukset:
 - Euroopan ihmisoikeussopimus 63/1999
 - Euroopan neuvoston uudistettu sosiaalinen peruskirja 1996
- Suomessa on valmisteltu esitystä uudeksi laiksi sosiaalihuollon asiakkaan ja potilaan itsemääräämisoikeuden vahvistamisesta ja rajoitustoimenpiteiden käytön edellytyksistä (itsemääräämisoikeuslaki) vuodesta 2010 (Pihlava M. 2018)
- Väestö ikääntyy – tarve itsemääräämiskyvyn arvioinnin ja itsemääräämisoikeuden mahdollistamisen välineille
- Ollessaan (systemaattisen kysymisen/seulonnan kohteena itsemääräämisen periaatteen toteutumisen ehtona on, että yksilö voi antaa toimenpiteeseen ”perehtyneen suostumuksen” (Lainis V., 2021)

Perehtynyt suostumus/Tietoinen päätös

- Kun henkilölle ehdotetaan seulontaa tai häntä pyydetään osallistumaan lähisuhdeväkivaltaa koskeviin kysymyksiin, hänellä on oikeus tehdä **tietoinen päätös** osallistua tai kieltäytyä osallistumasta. Henkilön itsemääräämisoikeus tarkoittaa ensisijaisesti oikeutta kieltäytyä (Pelkonen R., 2021)
- Tietoon perustuvan suostumuksen antaminen edellyttää päätöksentekokykyä. Päätöksentekokyky on jatkumo: tällainen kapasiteetti voi vaihdella ajan myötä yksilön terveydentilan ja tiettyjen ongelmien vuoksi. Yksilöllä voi olla kyky tehdä päätöksiä jollakin alueella, mutta ei toisella. (Forum on Global Violence Prevention 2014)

Vastaajan kyky suostumuksen antamiseen (itsemääräämiskyky)

Suostumuksen antaminen edellyttää

- että henkilöllä on kyky ymmärtää ja tehdä päätöksiä
- ennen suostumusta selkeästi selitettävä ammattilaisen ilmoitusvelvollisuus; muuten saatamme päätyä rajoittamaan hänen itsemääräämisoikeuttaan
- ”kaikki, mistä keskustelemme täällä tänään, on täysin luottamuksellista, vaikka on muutamia asioita, joista laki vaatii ilmoittamaan..”

Henkilö voi antaa suostumuksen kysymiseen/seulontaan ja kykenee vastaamaan kysymyksiin/osallistumaan seulontaan luotettavasti

Seulontaan suostuneella henkilöllä tulee aina olla mahdollisuus keskeyttää tai peruuttaa suostumuksensa tai rajoittaa se koskemaan vain tiettyjä tietoja

Suostumus on aina kertaluonteinen ja vain tähän tilanteeseen annettu

Ainoa poikkeus tälle suostumussäännökselle on ammattilaisia koskeva ilmoitusvelvollisuus

Kompetenssi on määrättyjä henkisiä, fyysisiä ja sosiaalisia valmiuksia itsenäiseen ajatteluun, tahdonmuodostukseen ja (yhteis)toimintaan. Ilman näitä mielen ja ruumiin kykyjä henkilö ei kykene määräämään itseään eikä hänen itsemääräämisoikeutensa voi toteutua. (Launis V., 2010).

Valmisteilla oleva itsemääräämisoikeuden vahvistamista koskeva asiakas- ja potilaslaki, ns. **itsemääräämisoikeuslaki** määrittelee alentuneen itsemääräämiskyvyn tilaksi (3§);

- jossa asiakas tai potilas sairaudesta, vammasta tai muusta vastaavasta syystä johtuen ei kykenisi tekemään sosiaali- ja terveydenhuoltoaan koskevia ratkaisuja eikä ymmärtämään käyttäytymisensä seurauksia.

(HE 108/2014 vp 297217)

Päätöksentekoon ilmeisen kykenevän (kompetentin) ikääntyneen itsemääräämisoikeutta tulee kunnioittaa

- jos hän vastustaa tilanteeseen puuttumista ja ymmärtää päätöksensä vaikutuksia tilanteeseensa (esimerkiksi väkivallan uusiutumisriskin), hänellä on oikeus palata väkivaltaiseen perhetilanteeseen
- yhteydenotto sosiaalipalveluihin (huoli-ilmoitus) voidaan tehdä vain siinä tapauksessa, että henkilö antaa tähän suostumuksensa (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014 35 §).
- näissäkin tapauksissa tulee kuitenkin arvioida potilaan turvallisuutta ja keskustella tästä ikääntyneen kanssa: on hyvä antaa neuvoja, miten hän voi menetellä erilaisissa tilanteissa ennakoidessaan uhkaa tai miten hän voi suojella itseään uhka- ja väkivaltatilanteen tapahtuessa
- hänen kanssaan voidaan keskustella erilaisista avun saamisen vaihtoehdoista ja ehdottaa hänelle arvioinnin perusteella sopivaa jatkohoitoa

Päätöksentekoon ilmeisen kykenevän (kompetentin) ikääntyneen itsemääräämisoikeutta tulee kunnioittaa

- jos tilanne on kuitenkin välittömästi ikääntyneen fyysistä turvallisuutta uhkaava tai henkilö on välittömässä hengenvaarassa, ohjaa hänet välittömästi turvaan
- on tärkeää keskustella muiden työssä olevien kanssa. Neuvottelun tuloksena voidaan ottaa yhteyttä sosiaalipäivystykseen tai voidaan konsultoida poliisia, jos on syytä epäillä jonkun olevan vaarassa joutua väkivallan kohteeksi
- Mahdollisen väkivallan ei tarvitse olla muodoltaan vakavaa, ja se voi olla fyysistä, henkistä tai seksuaalista, eikä sen tarvitse olla välittömästi tapahtuvaa.

[Laki potilaan asemasta ja oikeuksista, ns. Potilaslaki 785/1992, 13 §:n 4 momentti. Muutos 20.3.2015/271](#)

Ohje terveydenhuollon ja poliisin väliseen tiedonvaihtoon. Sosiaali- ja terveysministeriö 03.02.2020. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe202002034389>).

Itsemääräämisoikeus ja rajoitukset

Photo by William Krause on Unsplash

- Henkilön tiedonsaantioikeuteen liittyy kysymys, kerrotaanko hänelle suostumusta kysyessä **ammattilaisen ilmoitusvelvollisuudesta** tietyissä tilanteissa.
- Tällainen **luottamuksellisuuden rajoitus** saattaa aiheuttaa henkilön kieltäytymisen haastattelusta.
- Ammattilaisilla tulisi olla mahdollista toimia henkilön itsemääräämisen ”yli”, kun henkilön mahdolliset ja todelliset toimet aiheuttavat vakavia, ennakoitavia ja ennalta arvaamattomia riskejä hänelle itselleen ja muille. (Donovan K, Regehr C. 2010)
- Luottamuksellisuus ja luottamuksen kunnioittaminen ovat erittäin tärkeitä periaatteita. Poikkeuksen voivat kuitenkin muodostaa tapaukset, joissa uhrille aiheutuu vakavaa vahinkoa. On joka tapauksessa tärkeää yrittää saada ikääntynyt mukaan ilmoitusprosessiin ja raportoida vain asiaankuuluvat tiedot hänen yksityisyytensä kunnioittamiseksi.

Ikääntyneet, jotka ovat ilmeisen kykenemättömiä vastaamaan omasta huolenpidostaan, terveydestään tai turvallisuudestaan

- heistä on tehtävä ilmoitus sosiaalihuollon tarpeesta salassapitosäännösten estämättä viipymättä. (Yhteydenotto sosiaalihuoltoon tuen tarpeen arvioimiseksi. Sosiaalihuoltolaki 1301/2014 35§; läkkään henkilön palveluntarpeesta ilmoittaminen. Vanhuspalvelulaki 980/2012 25§)
- huoli-ilmoituksen tarkoitus on varmistaa, että iäkäs henkilö saa tarvitsemansa huolenpidon silloinkin, kun hän ei itse osaa tai ymmärrä sitä pyytää
- sosiaalihuoltolain mukaisen yhteydenoton tai ilmoituksen voi tehdä joko yksityishenkilö tai viranomainen tai muu taho
- yksityishenkilö voi tehdä ilmoituksen nimettömänä. Mikäli ilmoittaja kertoo nimensä, on asianosaisella halutessaan oikeus saada se tietoonsa, vaikka ilmoittaja olisi kieltänyt tiedon antamisen
- viranomainen tekee ilmoituksen aina omalla nimellään.

Laki potilaan asemasta ja oikeuksista 785/1992; 13 §:

Terveydenhuollon ammattihenkilö tai muu terveydenhuollon toimintayksikössä työskentelevä saa salassapitovelvollisuuden estämättä ilmoittaa poliisille henkeen tai terveyteen kohdistuvan uhkan arviointia ja uhkaavan teon estämistä varten välttämättömät tiedot, jos henkilö tämän lain mukaisia tehtäviä hoitaessaan on saanut tietoja olosuhteista, joiden perusteella hänellä on syytä epäillä jonkun olevan vaarassa joutua väkivallan kohteeksi.

Ohje terveydenhuollon ja poliisin väliseen tiedonvaihtoon. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö 03.02.2020:

Mahdollisen väkivallan ei tarvitse olla muodoltaan vakavaa, ja se voi olla fyysistä, henkistä tai seksuaalista, eikä sen tarvitse olla välittömästi tapahtuvaa.

Epäilyn voi synnyttää jo tapahtunutkin teko, joka esim. voi olla merkki siitä, että toiminta voi jatkua myös tulevaisuudessa.

Esimerkiksi lähestymiskiellon rikkominen voi ennakoita väkivallan uhkaa.

Sama oikeus on myös sosiaalihuollon työntekijällä (**Laki sosiaalihuollon asiakkaiden asemasta ja oikeuksista 812/2000; 18 §**).

Joskus ikääntyneellä saattaa olla lain määräämä edunvalvoja

- ▶ edunvalvojalle annetuista valtuuksista riippuu mitä edunvalvojalla on oikeus tehdä
- ▶ tavallisimmin edunvalvoja määrätään henkilön raha-asioiden tai omaisuuden hoitajaksi
- ▶ edunvalvojan tulee huolehtia myös siitä, että henkilö saa sopivaa hoitoa, huolenpitoa ja kuntoutusta
- ▶ ammattilaisen tulee tarkistaa, millaiset valtuudet edunvalvojalla on.

Holhousasioiden rekisteristä kuka tahansa saa tiedon siitä, onko joku edunvalvonnassa, kuka hänen edunvalvojansa on ja mitkä ovat edunvalvojan tehtävät. (Laki edunvalvontavaltuutuksesta 648/2007; Laki holhoustoimesta 442/1999; Holhous ja edunvalvonta. Digi- ja väestötietovirasto, dvv.fi).

Tilanne, jossa henkilön laillinen edustaja nimenomaisesti kieltää ilmoituksen tekemisen (tiedon luovuttamisen): sosiaalihuollon asiakslain mukainen viranomainen voi antaa rajoitetusti tietoja, jos tieto on tarpeen asiakkaan välttämättömien etujen ja oikeuksien turvaamiseksi eikä asiakkaalla itsellään ole edellytyksiä arvioida asian merkitystä.

Kertomuksen luotettavuus

Photo by Hannah Olinger on Unsplash

- Perhe- ja lähisuhdeväkivalta yleensä tapahtuu yksityisyydessä, ilman silminnäkijöitä.
- Ainoat todistajat ovat itse uhreja, ja siksi melko usein ainoa käytettävissä oleva todistaja.
- ▶ Kriteerit uhrin kertomuksen vahvistamiseksi, silloin kun se on ainoa käytettävissä oleva todiste:
 - Subjektiiivinen uskottavuus: tapahtumasta kertovan henkilön luotettavuus.
 - Objektiiivinen uskottavuus: olosuhteiden kerronnan on oltava johdonmukaista.
- Perhe- ja lähisuhdeväkivallan todentamisessa tarvitaan useita samanaikaisia lähestymistapoja, kuten havainnointia, lisäselvittelyjä, moniammatillista ja eri toimijoiden yhteistyötä.

Turvallisuus

Photo by Luke van Zyl on Unsplash

- Vastaajien ja haastattelijoiden/ammattilaisten fyysinen turvallisuus väkivallan tekijän tai tekijöiden mahdolliselta kostoväkivallalta on ensiarvoisen tärkeää
- Kysymistä/seulontaa ei esitetä kodeille ja laajemmalle yhteisölle väkivaltatutkimuksena
- Vastaaja voi selittää kyselyn turvallisesti muille, jos siitä tiedotetaan esim. kyselynä ikääntyneiden terveydestä, elämäkokemuksista tai perhesuhteista.
- Kysyminen tulee tehdä yksityisesti, ilman muiden perheenjäsenten läsnäoloa.
- Naisiin kohdistuvan väkivallan suuri yleisyys maailmanlaajuisesti tarkoittaa, että on hyvin todennäköistä, että yksi tai useampi myös systemaattista/rutiininomaista kysymistä käyttävistä ammattilaisista on kokenut suoraan väkivaltaa tai että hänellä on perhekokemuksia väkivallasta.
- Tämä voi parantaa ammattilaisten taitoja ja empatiaa, kuitenkin toimintaan osallistuminen voi herättää kuvia, tunteita, ahdistusta ja konflikteja.
- Ammattilaisilla on oltava oma tukijärjestelmä.

Suosituksset ja kirjaaminen

Photo by Hannah Olinger on Unsplash

- Vuodesta 2008 alkaen sosiaali- ja terveysministeriö on suositellut perhe- ja lähisuhdeväkivallan puheeksi ottamista kuntien sosiaali- ja terveyspalveluissa. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2008. Tunnista, turvaa ja toimi).
- Lähisuhdeväkivallan suodatin- ja kartoituslomake kehitettiin Keski-Suomen sairaanhoitopiirissä vuosina 2009–2010 (VISH –hanke) (Marianne Notko ym. 2011)
- THL koordinoi 2013–2014 lähisuhdeväkivallan systemaattisen kartoituksen toimintamallin kokeilun Päijät-Hämeen alueella (THL 2014)
- THL suosittelee lähisuhdeväkivallan suodatin- ja kartoituslomakkeen käyttöä kaikissa sosiaali- ja terveyspalveluissa osana jokaisen asiakkaan perustilanteen kartoittamista. (THL 4/2014)

- 2019 selvitys (Nipuli S. 2019), miten lähisuhdeväkivallan ehkäisyyn hyvät käytännöt voidaan vakiinnuttaa koko maahan.
- Yksi lukuisista ehdotuksista oli väkivaltakokemusten kartoitus- ja riskinarviointivälineiden systemaattinen käyttäminen sosiaali- ja terveydenhuollon palveluissa ja poliisissa, tarkoittaen lähisuhdeväkivallan suodatin- ja kartoituslomaketta ja MARAK riskinarviointia.
- Lähisuhdeväkivallan suodatin- ja kartoituslomake on sähköisenä tietojärjestelmissä Kanta-asiakirjana.
- Sitä voivat käyttää organisaatiot, jotka kirjaavat potilas- ja asiakastietoja Kanta-yhteensopivassa järjestelmässä.
- Sosiaalihuollon asiakastietojen ja terveydenhuollon potilastiedon arkisto on osa Kanta-palveluja ([Sote-ammattilaiset - Kanta.fi](#))

A photograph of a wooden desk with a white card that says "thanks!" in black cursive, a black marker, and a purple ribbon.

thanks!

The European Commission support for the production of this publication does not constitute an endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein